

başvurulan kaynakların çoğunlukla gösterilmemiş olması ilmi değeri hakkında bazı araştırmacılar da tereddütlere yol açmış olmakla beraber, *Amasya Tarihi* şehir tarihçiliği bakımından son derece dikkate değer önemli bir eserdir. I. cildi kısmen sadeleştirilerek yeni harflerle de yayımlanmıştır (haz. Ali Yılmaz — Mehmet Akkuş, Ankara 1986).

BİBLİYOGRAFYA :

Fr. Babinger, *Von Amurath zu Amurath-Aufsatze und Abhandlungen zur Geschichte Südosteuropas und der Levante*, München 1962, I, 132; Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul 1966, II, 649, 656; Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 457-458; Turgut Akpınar, "Amasya Tarihi Yazarı Hüseyin Hüsameddin ve Bilinmeyen Eserleri", *Bibliyografya-Kitap Haberleri Bülteni*, I/3, İstanbul 1972, s. 163-168.

TURGUT AKPINAR

AMBER

(عنبر)

Okyanusların
çeşitli kesimlerinden toplanan
güzel kokulu bir madde.

Tropikal adaların ve Çin, Japonya, Hindistan, Afrika, Kuzey ve Güney Amerika ile İrlanda'nın bazı sahillerinde veya çevre denizlerinin yüzünde görülür. En çok bulunduğu yer Bahama adalarının sahil ve açıklarıdır. Genellikle gri siyah, kirli sarı yahut bunların karışımından oluşan damarlı renklere, bal mumu reçine kıvamında küçük topaklar veya nâdiren birkaç yüz kilograma varan birikmiş kütleler halinde bulunur. Denizde durdukça sertleşir, rengi açılır ve önceleri çok keskin oluşundan dolayı insanlara fena gelen kokusu hafifleyerek güzelleşir. Isıtıldığında ve alkole konulduğunda kolaylıkla erir. Ender maddelerden olduğu için ticarî değeri çok yüksek tutulan amber, eski devirlerden beri bazı önemli ihtiyarlık hastalıklarına iyi geldiği, kan yapıcı ve hararet verici olduğu, hâfizayı ve sinirleri güçlendirdiği, özellikle felç rahatsızlıklarını iyileştirdiği görülerek ilaç yapımında kullanılmış ve afrodisyak özelliğinden dolayı da kuvvet macunlarıyla aristokratların bazı yiyecek ve içeceklerine konulmuştur. En yaygın kullanım alanı kokuculuk olan amberden yine eski devirlerden beri daha çok parfüm, krem ve merhem yapımında faydalanılmıştır.

Tabiatla nâdir bulunan ve özellikle dünyaya denizciler tarafından tanıtılan

başka maddeler hakkında olduğu gibi amber hakkında da pek çok efsane uydurulmuş, ayrıca amber-i sâil (liquidambar, sigala yağı) ve amber çiçeği (abelmoschus moscatus) yağı gibi güzel kokan çeşitli maddelere de bu isim verildiği için bilgilerin birbirlerine karıştırılmasına yol açılmıştır. Klasik İslâm kaynaklarında yer alan başlıca rivayetlere göre amber, denizin dibinden kaynayan ve sudan hafif olduğu için yüze çıkarak donan yağlı bir madde, bir deniz hayvanının kusmuk veya dışkısı, denizlerin uzak kıyılarında yetişen bir bitkinin reçinesi veya bazı Çin Hindi adalarının dağlarında yaşayan arıların güzel kokulu çiçeklerden yaptıkları balın şiddetli yağmurlarla denize sürüklenip erimesi sonunda geriye kalan mumudur. Bugün kesinlikle bilinen husus ise amberin, dişli balinalardan olan ve adına amber balığı da denilen en büyük balina ada balığının (Lat. physeter catodon macrocephalus, Fr. cachalot, İng. sperm whale "ispermeçet balinası") bağırsaklarında teşekkül eden ve henüz tabii mi, marazî mi olduğu tesbit edilememiş bulunan bir sindirim artığıdır. Dışkı ile birlikte vücuttan atılan bu maddenin rengindeki siyahlık hayvanın en sevdiği yiyecek olan mürekkep balığından gelmekte, dolayısıyla yediği miktarla orantılı olarak değişkenlik göstermektedir.

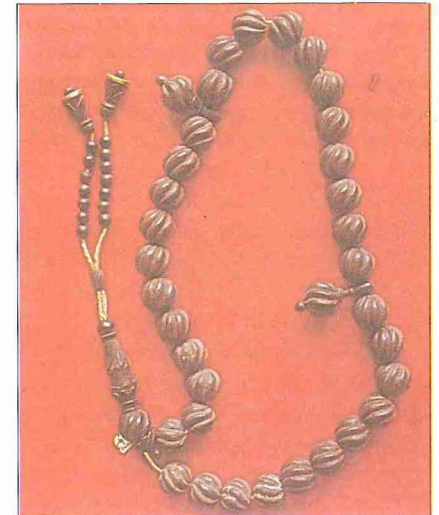
Hemen bütün dillerde ambra ve amber şekillerinde bulunan amber kelimesinin aslında Arapça anber olduğu ve İspanyolca aracılığıyla Avrupa dillerine geçtiği kabul edilmektedir. Ancak anberin Arapça'dan türemesi mümkün değildir ve bu dile Pehlevîce (Parthça, Orta Farsça) aracılığıyla Grekçe ambrosia (a-mbrotos "ölümsüz, ilâhî") kelimesinden bozularak sonradan girmiştir. Homeros'tan (m.ö. IX. yüzyıl) itibaren pek çok Grek ve Latin yazarının açıkladığına göre ambrosia mitolojide, tanrıların ölümsüz olmalarını temin eden ve yiyen fânileri de ölümsüzleştiren özel yiyeceğin adıdır ve güzel kokan bu yiyecek aynı zamanda tanrılar tarafından vücutlarına ve saçlarına da sürülebilmektedir. Bu durumda, İskender'den sonra Hindistan'da başlayan Doğu Helenizmi sırasında hakimlerin (filozof-hekim), ihtiyarlık rahatsızlıklarına iyi geldiği için onları gençleştirdiğine inanılan ve mahiyeti de esrarlı olan bu güzel kokulu okyanus ürününü, ölümsüzlerin yiyeceği efsanevi ambrosiaya benzetmiş oldukları anlaşılmaktadır. Mevcut bilgilere göre amber Avrupa'ya XIII.

yüzyılda Endülüs Arapları tarafından tanıtılmış ve ambra/amber kelimesi de o devirden itibaren Orta Latince'ye girmiştir. Avrupa dillerinde reçine fosili olan kehribara da, amberin içinde hazmedilememiş hayvan parçacıklarının bulunması gibi içinde sinek, böcek vb. bulunması ve ısıtılınca güzel kokması sebepleriyle ambere benzetilerek aynı isim verilmekte ve birbirlerine karıştırılmaları için de amber ambre gris, ambergris "gri amber", kehribar da amber jaune, yellow amber "sarı amber" şeklinde söylenmektedir.

Amber, yiyecek ve içeceklere katılmasının ve kokuculukta kullanılmasının yanında, yine kokusundan faydalanılmak amacıyla tesbihçilikte ve kuyumculukta da kullanılmıştır. Kıymetli tesbihlerden sayılan ve amber veya miskü amber denilen tesbihler, ambere laden adlı çalı cinsinin (cistus ladanum), bugün parfümeri sanayiinde kullanılan koyu renkli, güzel ve sabit kokulu reçinesinin (labdanum, laden zamkı) karıştırılıp yoğrulmasıyla elde edilen hamurdan, hamurun sertleşmesinden sonra tornalanmak veya henüz yaşken kalıpla preslenmek suretiyle imal edilmişler ve daha iyi koku vermeleri için de derin dilimlerle süslenmişlerdir. Aynı sertleşmiş hamurdan kahve fincanı, şerbet kâsesi ve çerez tabağı gibi içlerine konulan maddeyi kokulandıracak küçük eşya yapılmış, ayrıca kadınlar tarafından bu hamurun henüz yaşken koparılan küçük parçala-

Amber tesbih

(Topkapı Sarayı Müzesi, Mukaddes Emanetler, Envanter, nr. 4002)

rı, yüzlerine yapıştırılmak suretiyle suni ben yapımında da kullanılmıştır. Fransa Kralı V. Charles'in ölümünden (1380) sonra envantere geçirilen tesbih koleksiyonunda, tanelerinin içine amber doldurulmuş Şam işi iki altın tesbihin bulunması, amberin tesbihçilikteki diğer bir kullanım şekli hakkında bilgi vermektedir. Mevlânâ'nın bir beytinde, "O gümüş bedenli güzele gerdanlık olmak için amber haline gelemim" demesi de (*Dîvân-ı Kebîr*, V, 303), muhtemelen yine altın topar içine doldurulmak suretiyle amberin takı olarak kullanıldığını göstermektedir. Bu gerdanlıkların tesbihler gibi amber-laden hamurundan yapılmış olmaları da mümkündür. Preslenerek çubuk şekline sokulan amber tozuyla kırıntılarının tütsü olarak yakıldığı ve güzel kokması için mum yağına, mühür mumuna, kâğıt hamuruna ve mürrekkebe amber tozu karıştırıldığı bilinmektedir.

Amber, Avrupa'da özellikle esmer kadınlara, İslâm saraylarında da zenci kadının ve hadım kölelere isim olarak verilirken divan edebiyatında rağbet gören bir teşbih unsuru olmuş, dinî-tasavvufî ve lâdinî eserlerde sevilen şahsın nefesi, yüzündeki benleri, saçları, sakalları, kaşları ve ayağının tozu, bastığı yer hemen daima ambere benzetilerek bu kelimeyle yapılmış pek çok birleşik isim, sıfat ve tamlama kullanılmıştır. Ancak, özellikle saç sakal için "çok parlak kuzgunî siyah" karşılığı kullanılan *anber-fâm* ve benzeri sıfatların, eş anlamlı *müşk-fâm*ın da gösterdiği gibi amber ile miskin (*müşk*) birbirine karıştırılması neticesinde ortaya çıktığı tahmin edilebilir. Çünkü amberin genellikle kül rengi ve nâhoş bir manzarasının bulunmasına ve makbul cinsinin de açık renkli (*anber-i eşheb* "ak amber") olmasına karşılık, bazı Uzakdoğu memeli hayvanlarının bir salgı bezinden elde edilen yarı sıvı haldeki misk fevkalâde siyah ve parlak bir görünümündedir. Miskü amber (Avrupa dillerinde musk ambrette) terkiibinden de anlaşıldığı üzere bu iki Doğu menşeli, güzel kokulu madde genellikle birbirine çağrışım yapmış ve çoğu kez de amberin laden zamkıyla karıştırılması gibi birbirine karıştırılarak kullanılmıştır.

İslâm fıkhi açısından genellikle temiz ve helâl kabul edilen amberi bazı âlimlerin maden veya define mahiyetinde görerek zekât yahut *humus**a tâbi kılmalarına rağmen dört mezhep imamı, her türlü vergiden muaf tutmuşlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "anber" md.; *Tacü'l-'arûs*, "anber" md.; *Kâmus Tercümesi*, "anber" md.; Frisk, *GEW*, I, 279; III, 57; Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 1969, s. 42, 643; *Webster's Third*, s. 66-67, 1259; Şâfiî, *el-Üm*, II, 33; Ebû Ubeyd, *el-Emuâl*, s. 316-319; Sahnûn, *el-Müdevvene*, I, 292; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 620; *Tecrid Tercemesi*, V, 309; Demîrî, *Hayâtü'l-hayevân*, Kahire 1398/1978, II, 79-82; Celâleddîn-i Rûmî, *Divân-ı Kebîr* (trc. Abdülbâki Gölpınarlı), İstanbul 1960, V, 303; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, I, 209-210; II, 322; I. M. Casonowicz, "The Collection of Rosaire in the United States National Museum", *Proceedings of the United States National Museum*, XXXVI, Washington 1909, s. 354; J. Ruska, "Anber", *IA*, I, 431-432; E. L. Young, "Ambergris", *EBr*, I, 718; T. V. Buttrey, "Ambrosia and Nectar", *a.e.*, I, 722; D. Vincent Manson, "Amber", *EAm*, I, 664; "Ambrosia", *a.e.*, I, 667; Pakalın, I, 61-62; Semra Dungal, "Anber", *TDEA*, I, 136; Z. Mottahedin, "Anbar", *Elr*, II, 4-5.

SARGON ERDEM

AMCA

Arapça'sı *amm*dir. Kökünde "şümül" mânası bulunan kelime "kalabalık topluluk" anlamına da gelmektedir.

Amcanın İslâm hukukuna göre çeşitli hak ve vazifeleri vardır. Şahıs hukukunda amca hukukî temsil açısından önemlidir. *Kâsır**'ın babası veya baba tarafından dedesi bulunmazsa velâyet hakkı, "binefsihi asabe"*den biri olan amcaya geçer.

Aile hukukunda amca *muharremât**, *hidâne** ve *nafaka** bahislerinde söz konusu edilir. Evlenme mânileri arasında, yalnız birinci derecede olmak üzere amca da yer almaktadır. Hidâne hakkına sahip kadınlardan birisi bulunmadığı takdirde bu hak -baba, dedeler, kardeş ve kardeş çocuklarından sonra- amcaya geçer. Amca, Hanefî ve Hanbelî hukukçularına göre, nafaka hak ve mükellefiyeti bulunan akraba arasında yer almaktadır. Şâfiî ve Mâlikîler'e göre ise amca ve yeğenin böyle bir hak ve sorumluluğu yoktur.

Miras hukuku açısından amca, binefsihi asabe mirasçılar arasında yer alır. Ancak ana bir amca, mirasta hak sahibi olmak bakımından *zevî'l-erhâm** zümresi içinde mütalaa edilir.

Ceza hukuku alanında amca, şibh-i *amd** veya hata sonucu öldürme suçunda diyet ve *gurre**nin ödenmesine iştirak eden akraba (*âkile**) arasında bulunmaktadır. Usul hukuku bakımından ise amca ve yeğenin birbirleri hakkında

şahitlik yapabilecekleri hususunda İslâm hukukçuları görüş birliği içindedirler.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "amm" md.; *Kâmus Tercümesi*, "amm" md.; Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İstanbul 1974, I, 196, 342; Vehbe ez-Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletüh*, Dimaşk 1404/1984, VI, 569; VII, 766, 835; VIII, 248.

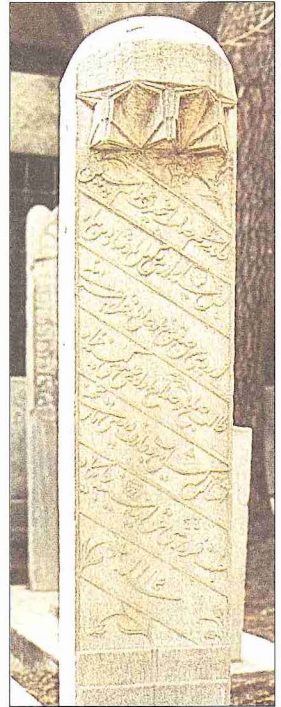
VECDİ AKYÜZ

AMCAZÂDE HÜSEYİN PAŞA

(ö. 1114/1702)

Osmanlı sadrazamı.

Köprülü Mehmed Paşa'nın küçük kardeşi Hasan Ağa'nın oğludur. Amcasının oğlu Fâzıl Ahmed Paşa'nın sadrazamlığı sırasında Amcazâde diye şöhret buldu. Babasının çiftliğinde serbest bir hayat yaşamakta iken, Leh seferine giden padişah IV. Mehmed ve Haseki Sultan'a bazı hediyeler sundu ve böylece Haseki Sultan'a intisap etti. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın maiyetinde Viyana Seferi'ne katıldı (1683). Bu seferin bozgunla sonuçlanması üzerine önce hapsedildi, az sonra da 1684 yılı başında Şehrizor beylerbeyiliği ile İstanbul'dan uzaklaştırıldı. Ardından Kastamonu sancağı ile Gelibolu civarındaki Çardak muhafızlığına, 1689'da ise vezirlik rütbesiyle Boğazhisar muhafızlığına getirildi. Mayıs 1691'de İstanbul kaymakamı oldu. II. Ahmed'in cülûsuna takip eden günlerde İs-

Amcazâde
Hüseyin
Paşa'nın
kendisi adıyla
anılan
külliye
hazinesindeki
mezar taşı -
Fatih /
İstanbul